

DR. I.J. BLANKEN

VAN GEZELSCHAP TOT GENOOTSCHAP

In het najaar van 1929 bezocht mr. J. van Loon, advocaat in Deventer en rechtskundig adviseur van de N.V. Industriële Maatschappij v/h Noury & van der Lande een bijeenkomst van vakgenoten die gewijd was aan de verschillende aspecten van de door ondernemingen aan hun werknemers opgelegde concurrentie clausules.¹ Het contact met zijn collega's bij andere ondernemingen was hem goed bevallen. Aan mr. dr. D.J. Sannes, bedrijfsjurist in dienst van Philips, schreef hij: 'De vergadering (...) heeft m.i. bewezen, hoe nuttig het is, als de juristen van de grotere industriële en handelslichamen zoo nu en dan eens tezamen komen (...)'.² Met enige andere bedrijfsjuristen had hij dan ook gesproken over de mogelijkheid om 'de juristen, werkzaam bij handel, industrie en bankwezen, in een vereniging tezamen te brengen'. Een dergelijke vereniging zou, zo meende Van Loon, voor de ontwikkeling van het vennootschapsrecht, kartelrecht en belastingrecht van grote betekenis kunnen zijn, niet alleen nationaal, maar ook internationaal. Daarnaast zou de beoogde vereniging ook van nut kunnen zijn voor de versterking van de 'economische positie' van de leden. Aan dit laatste hechtte hij evenwel minder belang omdat, zo schreef hij, de meesten van de voor een lidmaatschap in aanmerking komende juristen 'pecuniair in een zeer gunstige positie verkeren'. Teneinde zijn denkbeeld van een vereniging te realiseren, achtte Van Loon het gewenst om een comité van voorbereiding op te richten. Bij voldoende belangstelling zou vervolgens de gezaghebbende prof. mr. A.S. Oppenheim, juridische adviseur van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, gevraagd kunnen worden het voorzitterschap op zich te nemen.

1. Van Loon aan D.J. Sannes, 25.11.1929; Philips Concern Archief (PCA); Voor Van Loon zie: *Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden in woord en Beeld – Nederlanders en hun werk*, 1938, p. 948.

2. Idem.

Enige weken later accepteerde Sannes het verzoek om tot het voorbereidend comité toe te treden.³ Na overleg met het hoofd van de juridische afdeling van Philips, mr. H.F. van Walsem, kon hij Van Loon meedelen dat men bij Philips wel voor het idee voelde, zij het dat men in Eindhoven de waarde van de vereniging meer zocht in de praktische uitwisseling van ervaringen. Aan een rol van de op te richten vereniging in de ontwikkeling van verschillende rechtsgebieden, zoals Van Loon die ook een academische carrière nastreefde, had gesuggereerd, ging Sannes voorbij.⁴ Als bedrijfsjurist stelde hij de noden van zijn onderneming voorop. 'In deze tijden van scherpe concurrentie en vooral van scherp strijd tusschen producenten en consumenten, kartellenden en outsiders', aldus Sannes, 'lijkt het mij in beginsel zeer wenschelijk dat al diegen die (...) aan één zijde staan een gesloten front vormen en (...) elkaar over en weer met raad en daad bijstaan...'.⁵ Dat de vereniging zich ook zou kunnen ontwikkelen tot een beroepsvereniging, een mogelijkheid die Van Loon had open gelaten, sloot Sannes geheel uit. Collectieve belangenbehartiging vond hij in strijd met stand en status: 'personen van onze positie [behoren] aan een dergelijk streven niet mee te doen'.⁶

In de loop van januari 1930 was Van Loon zo ver gevorderd dat hij meende dat het zinvol was om het voorbereidende comité bijeen te roepen. In de tussentijd had hij met een aantal bedrijfsjuristen over zijn plannen gesproken. Ook had hij de secretarissen van het Verbond van Nederlandsche Werkgevers geraadpleegd die hem hadden geadviseerd om maar aan het werk te gaan.⁷ De eerste bijeenkomst van het comité moest evenwel een paar maanden worden uitgesteld, omdat de beoogd voorzitter Oppenheim zich in Zuid-Amerika bevond en daar nog wel even zou blijven. Wel had Oppenheim laten weten met de plannen in te stemmen en bereid te zijn het voorzitterschap op zich te nemen.⁸ Na diens terugkeer in Nederland overlegden Sannes en Van Loon op 23 juli met Oppenheim over de vraag hoe nu verder te gaan. In het verslag dat Van Loon van dit gesprek maakte valt op dat niet meer van een vereniging werd gesproken maar van een 'studiegezelschap'.⁹ Het gezelschap zou een besloten karakter dragen, terwijl de voor het lidmaatschap in aan-

3. Sannes aan Van Loon, 13.12.1929; PCA. Het PCA bevat een groot aantal dossiers met betrekking tot het NGB. In de navolgende noten is vermelding van mapnummer en andere dossierkenmerken achterwege gelaten.

4. Van Loon was tevens privatdocent in het Recht van het industriële eigendom aan de TH Delft. In 1932 werd hij bijzonder hoogleraar aan de RU Utrecht en in 1935 bijzonder hoogleraar in Delft.

5. Sannes aan Van Loon, 13.12.1929; PCA.

6. Idem.

7. Van Loon aan Sannes, 9.1.1930; PCA.

8. Van Loon aan P.F. Abbink Spaink (AKU), W.G.F. Borgerhoff Mulder (Bond van eigenaren van Nederlands Indische Suikerondernemingen, Beniso); H.G.F. Christman (Wijnand Fockinck); D.J. Sannes; L.J. van der Valk (Hollandsche Kunstzijde Industrie), 11.3.1930; PCA.

9. Van Loon aan Sannes e.a., 1.8.1930; PCA.

merking komende personen door ballotage zouden worden toegelaten. Tevens was men het er over eens dat van begin af aan samenwerking gezocht diende te worden met het Verbond van Nederlandsche Werkgevers (VNW). Na afloop van het gesprek had men een bezoek gebracht aan één van de secretarissen van het Verbond, P.W. Cort van der Linden, die onmiddellijk zijn medewerking bij de oprichting van het studiegezelschap had toegezegd. Overigens blijkt uit een schrijven van M.L. de Baat (Unilever) aan Van Walsem dat men bij Philips aan een andere opzet had gedacht. Van Walsem had het thema met De Baat in Londen besproken en daarbij voorgesteld het lidmaatschap niet aan personen toe te kennen, maar aan ondernemingen. Bovendien zouden in de optiek van Van Walsem alleen internationaal opererende concerns voor toetreding in aanmerking komen. Achter deze visie ging ongetwijfeld Van Walsems opvatting schuil dat de belangen van de grote internationale concerns sterk verschilden van het merendeel van de Nederlandse ondernemingen die in hoofdzaak op de binnenlandse markt opereerden.¹⁰ De Baat was het met betrekking tot het lidmaatschap niet met Van Walsem eens. Alleen al omwille van de continuïteit van het studiegezelschap vond hij de persoonlijke band tussen de leden van groot belang. Zelf zou hij eerder bereid zijn om toe te treden, indien de uitnodiging daartoe een 'persoonlijk cachet' droeg. Met een uitnodiging aan het adres van zijn onderneming zou hij veel meer moeite hebben.¹¹

Op vrijdag 10 oktober 1930 kwamen 17 juristen in het kantoor van het VNW in Den Haag bijeen met de bedoeling om tot de oprichting van het Studiegezelschap van Bedrijfsjuristen, werkzaam bij Handel en Industrie over te gaan.¹² Van de oorspronkelijk 25 genodigden hadden er acht verstek laten gaan; waarschijnlijk omdat hun ondernemingen door een of meer collega's werden vertegenwoordigd.¹³ Uit het verslag van de vergadering die door Oppenheim werd voorgezeten, blijkt dat de uitwisseling van kennis en ervaring door iedereen als primair doel van het studiegezelschap werd gezien.¹⁴ Omtrent de vraag of daartoe vooral theoretische dan wel praktische juridische aangelegenheden behandeld dienden te worden, liepen de meningen uiteen. De secretaris van het VNW, A.N. Molenaar, die tijdens de vergadering

10. Vgl. I.J. Blanken, *Geschiedenis van Philips Electronics N.V., deel 4: Onder Duits Beheer*, 1997, p. 35 e.v.

11. M.L. de Baat aan H.F. van Walsem, 9.9.1930; PCA.

12. De naamgeving is in de eerste jaren niet consistent. Naast studiegezelschap wordt een enkel maal ook gesproken over genootschap. In de regel werd door de secretaris de afkorting SGB gebruikt.

13. De volgende ondernemingen en organisaties waren vertegenwoordigd: AKU (1), Bataafsche Petroleum Maatschappij (3), Koloniale Petroleum Maatschappij (1), Noury & van der Lande (1), Brouwerij d'Oranjeboom (1), Philips (3), Wijnand Fockink (1), Verbond van Nederlandsche Werkgevers (2), Beniso (1), Ondernemersraad voor Nederlandsch Indië (1), Kamer van Koophandel Tilburg (1).

14. Notulen van de vergadering van het Studiegezelschap van Bedrijfsjuristen, gehouden op 10 oktober 1930. (Het verslag is gemaakt door Cort van der Linden); PCA.

begreep dat het studiegezelschap niet onder auspiciën van het Verbond werd opgericht, sprak zich uit voor een behandeling van uitsluitend theoretische aangelegenheden. Dit uiteraard uit vrees dat het studiegezelschap buiten het VNW om een rol zou kunnen spelen op maatschappelijk gebied. Bijvoorbeeld, zoals Van Loon had geopperd, door advisering van de regering ter zake van internationale juridische vraagstukken. De Philips' bedrijfsjurist W. de Graaff meende daarentegen dat de behandeling van uitsluitend theoretisch-juridische vraagstukken een te grote beperking zou opleveren. De bedrijfsjurist, aldus De Graaff, werd in zijn functie niet alleen met juridische, maar ook met economische en bedrijfspolitieke problemen geconfronteerd. Oppenheim rondde de discussie af met de constatering dat de te behandelen vraagstukken altijd wel een sterk juridisch aspect zouden hebben. Hij ging ervan uit dat in de praktijk van de bijeenkomsten wel duidelijk zou worden welke thema's aan de orde dienden te komen. Nadat Oppenheim tot voorzitter en Van Loon evenals Sannes tot bestuursleden van het studiegezelschap waren gekozen, volgde nog een korte discussie over het te voeren ledenbeleid. Dat nieuwe leden uitsluitend op uitnodiging van het bestuur konden toetreden, na daarvoor in een bijeenkomst te zijn aangemeld, was voor iedereen acceptabel. H. van Blommestein (BPM) drong er evenwel op aan het gezelschap niet al te zeer uit te breiden.

Het in de oprichtingsvergadering genomen besluit om het tijdens de bijeenkomsten besprokene niet te notuleren, mag voor een gezelschap van juristen merkwaardig worden genoemd.¹⁵ Deze voor de latere historicus rampzalige bepaling illustreert de wens van de oprichters dat het gezelschap een sterk informeel en persoonlijk karakter zou dragen. In de besloten en informele sfeer van een klein gezelschap, zo meende men, kon het open debat het beste gedijen en was er ruimte voor de uitwisseling van ervaringen die een vertrouwelijk karakter hadden. De behoefte aan een door persoonlijke banden geschapen sfeer van vertrouwelijkheid, hield ongetwijfeld verband met het gegeven dat de figuur van de bedrijfsjurist betrekkelijk nieuw was en nog geen herkenbare gestalte had aangenomen. In het algemeen wordt aangenomen dat Nederlandse ondernemingen rond 1920 ertoe overgingen om juridische werkzaamheden binnen de eigen organisatie te integreren en derhalve een geringer beroep deden op door derden te leveren diensten. Deze tendens kwam welhaast vanzelfsprekend het sterkst tot uiting bij de grote internationaal opererende concerns die vanwege het toenemend aantal buitenlandse vestigingen of hun relaties met buitenlandse branchegenoten met verschillende nationale rechtssystemen in aanraking kwamen. Het wekt dan ook nauwelijks verwondering dat van de 25 voor de eerste bijeenkomst van het studiegezelschap uitgenodigde juristen er 14 in dienst waren van de BPM, Philips, Unilever en AKU. Hoewel, zo mag men wel aannemen, het beroep

15. Voor de notulen van de oprichtingsvergadering werd expliciet een uitzondering op deze regel gemaakt.

van bedrijfsjurist binnen deze concerns het sterkst was ontwikkeld, waren er ook in deze groep toch grote verschillen wat betreft functie en positie. Zo had de in 1919 bij Philips in dienst getreden Van Walsem zich in tien jaar tijd ontwikkeld tot een kundig ondernemer en directielid. Het juridische werk liet hij gaandeweg over aan zijn relatief grote staf van bedrijfsjuristen. Daartegenover wist de in 1928 als hoofd van de juridische afdeling bij AKU in dienst getreden P.W. Kamphuisen werk en wetenschappelijke ambitie te combineren. In 1933 werd hij, naast zijn functie bij AKU, aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen benoemd tot hoogleraar in het staats- en administratiefrecht.¹⁶

In de eerste jaren van zijn bestaan kwam het Studiegezelschap van Bedrijfsjuristen (SGB) vijf maal per jaar bijeen. Blijkens de convocaties die secretaris Cort van der Linden uitstuurde, vonden de bijeenkomsten steeds plaats in het kantoor van het VNW aan de Haagse Kneuterdijk. Bij voorkeur planden men de vergaderingen op vrijdagmiddag om vier uur. Behoudens wellicht enige huishoudelijke mededelingen, werd de beschikbare tijd gevuld door een lezing van een van de leden, gevolgd door discussie. Het waren overwegend praktische vraagstukken waarmee de meeste ondernemingen wel eens werden geconfronteerd, die op deze wijze werden behandeld. Zo besteedde Van Blommestein die als eerste een voordracht hield, aandacht aan het onderwerp 'vergadertechniek'. Met deze titel doelde de spreker niet op de ingewikkelde communicatieve aspecten van het vergaderen, maar op allerlei problemen die zich konden voordoen bij het bijeenroepen en houden van een algemene vergadering van aandeelhouders.¹⁷ Bijzondere aandacht werd in 1931 en 1932 gegeven aan het concurrentie- en octrooibeding en de aan de werknemer op te leggen geheimhoudingsplicht. Na een eerste behandeling van dit thema werd het initiatief genomen om de door de verschillende ondernemingen gehanteerde formuleringen vergelijkenderwijs te bestuderen teneinde langs die weg tot standaardformuleringen te komen. Een kleine commissie kon in april 1933 het resultaat aan de leden voorleggen, waarna stappen werden ondernomen om door publicatie aan de redactie van de *clausules* een grotere bekendheid te geven.¹⁸ Dat in de bijeenkomsten ook aandacht werd besteed aan de juridische implicaties van recente economische ontwikkelingen blijkt onder meer uit de voordracht die Kamphuisen in mei 1932 hield over het thema 'Pond = Pond', waarin hij inging op de gevolgen van de devaluatie van de Britse munt (september 1931) voor lopende overeenkomsten.¹⁹

16. H.J. Pabbruwe, 'Kamphuisen, Pieter Wilhelmus (1897-1961)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland, deel 1*, 1979.

17. Memorandum van de vergadering van het Juridisch Studiegezelschap op 12 december 1930; PCA.

18. L.J. van der Valk aan D.J. Sannes, 10 april 1933; PCA.

19. Memorandum van de vergadering van het Juridisch Studiegezelschap op 20 mei 1932; PCA.

Het zou te ver voeren om nader in te gaan op de lange reeks van lezingen die voor het studiegezelschap in de periode tussen 1930 en 1940 werden gehouden. Hier zij volstaan met de waarneming dat de behandeling van praktische vraagstukken werd afgewisseld door meer theoretische beschouwingen. Wat betreft de zich vormende gebruiken en gewoontes van het gezelschap, kan worden vermeld dat op 28 februari 1935 voor het eerst niet in Den Haag werd vergaderd, maar in het directiekantoor van de AKU in Arnhem. Voorafgaande aan de vergadering bracht het gezelschap op uitnodiging van de directie van deze onderneming een bezoek aan de Enka fabriek te Ede. Het uitstapje werd besloten met een door de AKU aangeboden diner.²⁰ Het bedrijfsbezoek aan de AKU vestigde meteen een traditie. Voortaan zou jaarlijks in de zomer een bezoek aan een van de in het gezelschap vertegenwoordigde ondernemingen worden gebracht. Nog in hetzelfde jaar werd op bescheiden wijze het eerste lustrum gevierd met een diner in het Haagse Vieux Doelen. Oppenheim maakte van de gelegenheid gebruik om het voorzitterschap dat hij vanaf de oprichting had vervuld over te dragen aan zijn collega Van Blommestein.

Intussen was het aantal leden tot 44 gegroeid en sprak met steeds vaker van *studiegenootschap* dan van gezelschap.²¹ Het merendeel van de nieuwe leden bestond uit bedrijfsjuristen die werkzaam waren bij ondernemingen die al in het SGB waren vertegenwoordigd. Dit hield in dat de vier grote concerns ongeveer de helft van de leden leverden. Twee jaren later was het ledental gegroeid tot 55, waarvan 24 werkzaam bij de grote concerns. Hoewel een verdubbeling van het ledental in zeven jaren amper spectaculair genoemd kan worden, maakte een aantal leden zich toch zorgen over de groei en drongen zij erop aan dat een striktere procedure bij het toelaten van nieuwe leden zou worden gevolgd.²² Sommigen meenden zelfs dat het ledental aan een maximum moest worden gebonden. De wens tot het treffen van maatregelen kwam vooral voort uit de vrees dat bij een nog verdere groei de sfeer van onderling vertrouwen en vriendschap verloren zou gaan. Van Blommestein reageerde hierop met een nota over het ledenbeleid die hij tijdens de vergadering van 14 januari 1938 ter discussie stelde.²³ Volgens hem was het niet noodzakelijk om het ledental te begrenzen, omdat de ervaring had geleerd dat bij een 'ledental van ruim 50 hetwelk ons genootschap thans heeft bereikt, de vergaderingen nimmer worden bezocht door meer leden dan er gemakkelijk plaats vinden aan de tafel van onze vriendelijke en gewaardeerde gastvrouw, het VNW'. Wat hem betrof mochten er – zeker met het oog op een voldoende keuze uit sprekers en onderwerpen – nog wel

20. Convocatie aan de leden van het SGB, 25.1.1935; PCA.

21. Ledenlijst Genootschap van Bedrijfsjuristen, 11 maart 1935; PCA.

22. B.C. Slotemaker de Bruïne (secretaris) aan de leden van het SGB, 8.12.1937; PCA.

23. Inleiding voor het Studiegenootschap van bedrijfsjuristen bij de vergadering van 14 januari 1938; PCA.

enige trouwe leden meer bijkomen. Bovendien achtte hij een quorum onnodig indien de toelating van nieuwe leden behoorlijk werd geregeld. Ofschoon bij oprichting gekozen was voor ballotage, 'plegen tot nu toe de kandidaten zonder meer onder den hamer des voorzitters door te gaan'. Van Blommestein pleitte dan ook voor een serieuze selectieprocedure die door het bestuur voorbereid diende te worden. Dit laatste impliceerde volgens hem dat het bestuur, dat in feite tot nu toe door voorzitter en secretaris werd gevormd, met twee of drie actieve leden moest worden uitgebreid. Daarnaast stelde hij voor dat in de toekomst uitsluitend juristen die bij '*industriële ondernemingen van standing*' werkten tot het lidmaatschap werden toegelaten. Dat betekende overigens niet dat de bij banken, scheepvaart- en verzekeringsmaatschappijen werkende leden hun lidmaatschap dienden op te geven. De discussie over het ledenbeleid had tot resultaat dat de door Van Blommestein voorgestelde maatregelen door de vergadering werden overgenomen.

De groei van het aantal leden was ongetwijfeld een indicatie van de toename van het aantal bedrijfsjuristen in Nederland. Was de behoefte van ondernemingen aan een eigen juridische dienst of 'in huis advocaat' in de jaren twintig gegroeid als gevolg van de verhoogde economische activiteit en de steeds sterkere verwevenheid van de Nederlandse industrie met die in het buitenland, in de jaren dertig werkten juist de omgekeerde mechanismen als stimulans. Teneinde hun nationale economieën tegen de gevolgen van de economische wereldcrisis te beschermen, verlieten de meeste Europese overheden hun *laissez faire* politiek en ontwikkelden zij een actief beleid, dat uiteraard zijn neerslag in nieuwe wetgeving kreeg. Ook in Nederland nam de overheid vanaf het begin van de jaren dertig een actievere houding in. De voor ons land volstrekt nieuwe bemoeienis van de overheid met de economie leidde onvermijdelijk tot nieuwe en ingewikkeldere wetgeving die de expertise van de klassieke huisadvocaat te boven ging.²⁴

De opkomst van de bedrijfsjurist als een nieuwe juridische specialisatie bleef door de Nederlandsche Advocaten Vereeniging niet onopgemerkt. In 1936 hadden mr. J.A. Stoop, president van het Hof in Leeuwarden, en de advocaat Jhr. mr. W.M. de Brauw voor deze vereniging ieder een preadvies uitgebracht over het onderwerp: 'De eer van den advocatenstand'. Beide preadviseurs behandelden in hun beschouwingen ook de vraag of een advocaat in vaste dienst van een onderneming wel of niet voor zijn broodheer procesen mocht voeren. Hierbij kwam de president van het Hof tot een positieve en het lid van de balie tot een negatieve conclusie. Het SGB had aan de discussie in de Advocaten Vereeniging geen aandacht besteed. Misschien vond

24. De reorganisatie in 1931 van het departement van Arbeid, Handel en Nijverheid en de aanstelling van dr. H. Hirschfeld tot directeur-generaal van de Afdeling Handel en Nijverheid, markeren de wijziging in het overheidsbeleid. Zie: P.E. de Hen, *Actieve en reactieve industriepolitiek in Nederland*, Amsterdam 1980, passim.

men het onderwerp te zeer liggen in de sfeer van de belangenbehartiging en dus – conform de bij oprichting gekozen uitgangspunten – beneden de stand van de leden. Men ontkwam er evenwel niet aan om zich met het vraagstuk bezig te houden toen in maart 1939 de Raad van Toezicht in het arrondissement Rotterdam zich op het standpunt stelde dat de bij Unilever werkzame jurist W. van der Grinten niet als advocaat voor dit concern mocht optreden. De pas aangetreden voorzitter van het SGB, W. van Elden, riep daarop een extra vergadering bijeen om de kwestie te bespreken. Niet alleen, zo vermeldde de uitnodiging, omdat een van de leden in ernstige moeilijkheden is gebracht, maar tevens omdat op meer plaatsen ‘bij de balie een toenemende neiging [valt] te constateren om de inschrijving als advocaat van bedrijfsjuristen bezwaren in den weg te leggen’.²⁵ Voor de bijeenkomst waarvoor alleen de bij industriële ondernemingen werkzame leden waren uitgenodigd, had het bestuur F. Altmann (Noury & van der Lande) bereid gevonden om een inleiding te houden over het onderwerp ‘Bedrijfsjurist en Advocatuur’.

In zijn voordracht behandelde Altmann met name de in Duitsland vigerende regels en voorschriften om daarna een overzicht te geven van de door rechter Stoop en Jhr. De Brauw in de hierboven aangehaalde discussie gewisselde argumenten.²⁶ Stoop had het Duitse inzicht dat de beroepseer de bedrijfsjurist verplichtte om niet voor zijn werkgever op te treden verworpen. Wellicht, aldus Stoop, had men in Duitsland deze regel bedacht met de bedoeling om de werkgelegenheid van ander advocaten (niet bedrijfsjuristen) te beschermen, maar met de eer van de advocatenstand had het niets te maken. Evenmin zag de Leeuwardense rechter in waarom de bedrijfsjurist-advocaat in zijn beroepsuitoefening minder onafhankelijk zou zijn dan zijn vrijgevestigde collega. Het veronderstelde tekort in onafhankelijkheid was het voornaamste argument van De Brauw geweest om de bedrijfsjurist wat betreft procesvoering te weren. In diens opvatting zou de bedrijfsjurist in loondienst altijd geneigd zijn om zijn directie naar de ogen te zien en zich daardoor tot onjuiste gedragingen laten verleiden. Om dezelfde reden zou de bedrijfsjurist niet in staat zijn de rechter op juiste wijze voor te lichten en een goede procesgang mogelijk te maken. Altmann bracht hiertegen in dat De Brauw de begrippen maatschappelijke onafhankelijkheid en onafhankelijkheid in de beroepsuitoefening met elkaar verwarde. Het was volgens hem juist in het belang van ondernemingen dat een bedrijfsjurist een zeer zelfstandige en onafhankelijke functie vervulde met op juridisch gebied niet door de ondernemingshiërarchie ingeperkte bevoegdheden. In deze positie kon de bedrijfsjurist de zuiverheid van de industriële- en handelsmoraal meer bevorderen dan wie ook. Dat was volgens Altmann, althans bij grote ondernemingen, de praktijk. Bovendien was het eigenbelang van de bedrijfsjurist minder

25. Convocatie SGB, 5 april 1939; PCA.

26. F.L. Altmann, ‘Bedrijfsjurist en Advocatuur. Inleiding voor de belanghebbende leden van het Studiegenootschap van Bedrijfsjuristen op 15 april 1939’; PCA.

afhankelijk van allerlei factoren, zoals bijvoorbeeld het resultaat van een procedure, dan dat van de advocaat in de vrije praktijk. Het was dan ook gewenst dat de vrije advocatuur, voordat zij zich met bedrijfsjuristen ging bezig houden, eerst de hand in eigen boezem zou steken. Veel vertrouwen in dit laatste had Altmann niet. Hij besloot zijn inleiding dan ook met de conclusie: '... de handschoen is ons in het geval van mr. Van der Grinten toegeworpen; wij dienen dien op te nemen'.²⁷

De golf van opwinding die door de kwestie Van der Grinten was veroorzaakt, ebde al spoedig weer weg. Niet in de laatste plaats omdat de Haagse rechter de Rotterdams Raad van Toezicht in het ongelijk stelde, waarna de Hoge Raad het beroep in cassatie afwees.²⁸ Maar ook andere zaken vroegen om aandacht. De politieke spanningen in Europa en de oorlogsdreiging riepen wetgeving op die ondernemingen voor nieuwe problemen stelde en derhalve in het SGB werd besproken. Op 8 juni 1939 hield de secretaris van het VNW, A. Rom Colthoff, een voordracht over het uitgebreide stelsel van noodwetten inzake de economische verdedigingsvoorbereiding.²⁹ Met dit stelsel beoogde de regering in het geval van een internationaal gewapend conflict maatregelen te treffen die de verzorging van het land en het leger zeker moest stellen. De discussie over de noodwetten werd eind september, toen de oorlog tussen Duitsland en de geallieerden al in volle hevigheid woedde, voortgezet. Op 28 maart 1940 hield A.J. Guépin een lezing over de implicaties van de Britse Trading with the Enemy Act. De betreffende bijeenkomst zou voorlopig de laatste zijn die in vrijheid kon worden gehouden.

De dramatische gebeurtenissen van 10 mei 1940 en de bezetting van ons land, hadden vanzelfsprekend ook gevolgen voor het functioneren van het SGB, zij het dat de leden al spoedig probeerden om de draad weer op te pakken. De zomerbijeenkomst die voor 12 juni was gepland, werd omgezet in een gewone bijeenkomst. Het traditionele bedrijfsbezoek en de daarbij horende feestelijkheden werden vanwege de omstandigheden niet passend geacht. In verband met de bezetting van het land werd het aanvangstijdstip vervoegd, 'aangezien de leden uit de provincie vroegtijdig willen terugreizen'. Omdat de vergadering aan het begin van de middag zou beginnen, stelde de secretaris voor om van tevoren gezamenlijk te lunchen. Zeker uit dit laatste sprak de behoefte om het vertrouwelijke contact tussen de leden te versterken. De vergaderingen werden op deze wijze tot in juli 1941 voortgezet. Op 13 augustus, kort na de opheffing door de bezetter van het VNW, overlegde voorzitter Van Elden met Kamphuisen en Hamming (Philips) over

27. Idem.

28. Afschrift van het arrest van de Hoge Raad van 10 november 1939; toegezonden aan de leden van het SGB.

29. A. Rom Colthoff, 'Zoogenaamde noodwetten inzake de economische verdedigingsvoorbereiding', juni 1939; PCA.

de vraag hoe met het SGB verder te gaan.³⁰ Hoewel over het besprokene geen gegevens zijn overgeleverd, kan uit de bewaarde, schaarse correspondentie worden afgeleid dat Van Elden de bijeenkomsten wilde blijven voortzetten. Hamming had, nu de ondersteuning door het VNW was weggefallen, toegezegd om het secretariaat voorlopig op zich te nemen. Toch zag Van Elden zich op de eerstvolgende, op 14 november gehouden, vergadering genoodzaakt om tot opheffing van het SGB over te gaan. Aan Hamming schreef hij: 'Het was voor mij een hard gelag het SGB te moeten opheffen (...) Na afloop was mijn stemming dusdanig in mineur, dat ik geen lust had om nog wat na te praten'.³¹ De redenen voor opheffing zijn te lezen in een brief aan Van Loon. Behoudens het wegvallen van de steun van het VNW, speelde volgens Van Elden de Verordeningen van de Rijkscommissaris betreffende bijeenkomsten en verenigingen een rol bij het opheffingsbesluit. Volgens deze verordeningen zou, indien meer dan twintig leden een bijeenkomst wilden bezoeken, de vergadering bij de autoriteiten moeten worden aangemeld en om een vergunning verzocht moeten worden. Het merendeel van de leden voelde er niets voor om aan deze formaliteiten te voldoen en achtte het daarom beter het SGB op te heffen.³²

De voorschriften van de bezetter vormden ongetwijfeld een belangrijk motief tot opheffing, maar niet het enige. Min of meer op de achtergrond speelde een pijnlijke kwestie evenzeer een rol. Het ging daarbij om een conflict tussen het bestuur en Van Loon. In hoeverre Van Elden op de hoogte was van de lankmoedige houding die Van Loon tegenover de bezetter innam is niet zeker. De initiatiefnemer tot het SGB had na 1933 contacten onderhouden met de nationaal-socialistische *Akademie für Deutsches Recht* waarvan hij corresponderend lid was.³³ De president van de *Akademie* zou Seys-Inquart met het oog op zijn benoeming tot *Reichskommissar für die besetzten niederländischen Gebiete* hebben geadviseerd om in Nederland met Van Loon te spreken. Kort na zijn benoeming, op 25 mei 1941, nodigde Seys-Inquart Van Loon inderdaad voor een gesprek uit. Dat hij die uitnodiging accepteerde en zo kort na de overrompeling van ons land met de *Reichskommissar* aan tafel ging zitten, kan – ongeacht zijn bedoelingen – niet anders dan als een ernstige misstap worden beschouwd. Zoals opgemerkt, is het onzeker of de leden van het SGB toentertijd van deze gesprekken op de hoogte waren. Dat Van Loon zich evenwel in juli had laten benoemen tot president van de Hoge Raad, in de plaats van de in november 1940 ontslagen eminente joodse rechtsgeleerde L.E. Visser, zal geen enkel lid zijn ontgaan. Voor het bestuur van het SGB moet het onverteerbaar zijn geweest dat Van

30. Van Elden aan Kamphuisen, 13 augustus 1941 (Kopie aan Hamming); PCA.

31. Van Elden aan Hamming, 26.11.1941; PCA.

32. Van Elden aan van Loon, 19.11.1941 (kopie Hamming); PCA.

33. L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog, deel 4 mei '40 – Maart '41*, 1972, p. 413 e.v.

Loon zijn lidmaatschap niet wenste op te zeggen hoewel het lidmaatschap voor leden van de rechterlijke macht niet open stond. Op verzoek van Van Loon stelde Van Elden de kwestie in de laatste vergadering niet meer aan de orde. Met de ontbinding van het studiegenootschap was immers ook dit probleem van de baan. 'Aan Van Loon heb ik na rijp beraad gemeend toch ook nog met een enkel woord mededeeling te moeten doen van de opheffing', aldus schreef Van Elden aan Hamming.³⁴

Een andere oplossing dan opheffing was naar de mening van sommige leden denkbaar geweest. Onder hen was ook Hamming die in januari 1942 het initiatief nam om in hotel Des Pays Bas in Utrecht weer bijeen te komen. Rekening houdend met de voorschriften, verstuurde Hamming niet meer dan twintig uitnodigingen. Bij de selectie gaf hij de voorkeur aan diegenen die gedurende een reeks van jaren in het SGB actief waren geweest. Van Loon sloeg hij daarbij vanzelfsprekend over. Een aantal ander prominente leden, onder wie Oppenheim en Van Walsem werd eveneens niet uitgenodigd; zij waren aan het begin van de oorlog naar Engeland gevlucht. De op deze manier georganiseerde bijeenkomsten werden tot eind 1943 voortgezet. Vanaf die tijd werd de situatie in Nederland steeds moeilijker en gevaarlijker, waardoor een aantal trouwe leden had moeten onderduiken. Dat gold ook voor Hamming die vanwege zijn relaties met het verzet door de Sicherheitsdienst werd gezocht. Kort voor de bevrijding werd hij opgepakt. Hij zou niet meer uit gevangenschap terugkeren.

Al op 20 juni 1945 schreef Van Elden aan de leden van het studiegenootschap dat, zodra de vervoersmogelijkheden weer enigszins normaal waren, het SGB zijn werkzaamheden weer op oude voet zou hervatten. Hij had daarover inmiddels al gesproken met de secretaris van het weer herrezen VNW dat ook in de toekomst zijn steun zou verlenen.³⁵ Bijna drie maanden later, kon voor het eerst weer een bijeenkomst worden belegd die vooral het karakter had van een hernieuwde kennismaking. Daarnaast konden enkele huishoudelijke zaken worden geregeld, zoals de herverkiezing van Van Elden tot voorzitter.³⁶ Op 27 november kon men weer voor het eerst beschikken over een spreker. Het lid E.H. Bisschop Boele, sprak over het Buitengewoon Mijnbesluit. Hoewel de secretaris vond dat het onderwerp voldoende aantrekkingskracht bezat, vermeldde hij in de convocatie dat 'Mr. Houben zoo vriendelijk is geweest zich bereid te verklaren voor bier zorg te dragen'.³⁷ Of de directie-secretaris van de N.V. Bierbrouwerij 'De Drie Hoefijzers' met dit gebaar zijn collega bij concurrent Heineken, D.U. Stikker, de loef wilde afsteken, kan niet meer worden achterhaald. Men zou in de geste ook een voorteken kunnen

34. Van Elden aan Hamming, 26.11.1941; PCA.

35. Van Elden aan de leden van het SGB, 20.6.1945; PCA.

36. Secretaris SGB (C.E. Maitland) aan de leden, 20.9.1945; PCA.

37. Convocatie SGB, 7.11.1945; PCA.

zien van de benoeming per 1 januari 1947 van F.J. Houben tot Gouverneur (Commissaris van de Koningin) van de provincie Limburg.

Zoals Van Elden had aangekondigd, zette het SGB zijn werkzaamheden vanaf eind 1945 op oude voet voort. Het patroon van de lezingen die in de daaropvolgende lange reeks van jaren werden gehouden, week niet af van dat in de vooroorlogse periode. Actuele onderwerpen en vraagstukken van meer algemene aard wisselden elkaar af. Zo kwamen in de eerste naoorlogse jaren verschillende aspecten van het rechtsherstel aan de orde, maar werd ook aandacht besteed aan de ingrijpend gewijzigde arbeidsverhoudingen. Tijdens de eerste zomerbijeenkomst (1946), gaf de voormalig secretaris van het SGB en medeoprichter van de Stichting van de Arbeid, B.C. Slotemaker, de aftrap met een inleiding over de historische ontwikkeling van de verhouding tussen werkgever en werknemer.³⁸ Nadat H.J. Pabbruwe eind 1954 een uitvoerige voordracht had verzorgd over de kartelwetgeving in Nederland zou, na de totstandkoming van het EEG-verdrag, de Europese kartelwetgeving een steeds terugkerend thema gaan vormen. Naast deze min of meer grote thema's werden ook tal van kleinere kwesties besproken die op uiteenlopende gebieden de actuele ontwikkelingen in Nederland weerspiegelden. Een voordracht in 1951 over de juridische problemen rond televisie, markeerde de komst in ons land van dit nieuwe medium. Tien jaar later stond, na het vermetele optreden van Radio Veronica, de vrijheid van radio- en televisie-uitzendingen op het programma.

Niet alleen de werkzaamheden, maar ook het karakter van het SGB bleef na de oorlog ongewijzigd; althans in de ogen van de leden. In de tijdens de zomerbijeenkomst van 1950 gehouden jaarlijkse huishoudelijke vergadering stelde voorzitter Kamphuisen de vraag of er aanleiding was om de informele opzet van het genootschap te veranderen. Het antwoord van de vergadering was ontkenkend. Met instemming werden de woorden van één der leden overgenomen die elke vorm van reglementering afwees. De vrijheid van het genootschap zo betoogde het betreffende lid was juist een van de aangename kanten van het SGB. 'Er heerst in ons genootschap naar mijn gevoel een soort St. Nicolaas sfeer, die (...) ik niet gaarne zou missen. Dat komt doordat wij "rechten en plichten" hebben die niet "afdwingbaar zijn".'³⁹

Kamphuisen had zijn vraag natuurlijk niet voor niets gesteld. Zelf hechtte hij ook zeer aan de informele en vertrouwelijke sfeer van het genootschap. Hij besepte echter dat om die sfeer in stand te kunnen houden, snelle veranderingen in de samenstelling van het genootschap moesten worden vermeden. Daartegenover stond echter dat het noodzakelijk was om nieuwe jongere leden op te nemen teneinde een doodbloeden te voorkomen. Tegelijkertijd mocht het ledental ook niet te snel groeien. Strikt genomen had

38. B.C. Slotemaker, *Verhouding werkgever – arbeider, vroeger en thans*, juni 1946; PCA.

39. Korte resumptie van de huishoudelijke vergadering van het SGB, 21 juni 1950; PCA.

het SGB in feite weinig last van deze voor iedere besloten club kenmerkende problematiek. Het aantal leden was weliswaar opgelopen tot 63, dus ruim boven het ideaal van 50, maar een aanzienlijk deel verscheen zelden of nooit op de bijeenkomsten. Met name onder de leden van het eerste uur, waren er die in de loop der jaren in bestuurs- of managementfuncties terecht waren gekomen en het bedrijfsjuridisch werk achter zich hadden gelaten. In de regel bleven zij – als teken van loyaliteit – toch lid, ook al namen zij hooguit deel aan de altijd druk bezochte zomerbijeenkomsten. Op papier telden zij evenwel in het ledental mee.

Drie jaar later kwam Kamphuisen opnieuw op de kwestie terug. Het aantal leden was inmiddels opgelopen tot 72 en de bijeenkomsten werden zo goed bezocht dat volgens Kamphuisen het aantal aanwezigen niet veel meer mocht toenemen. Het was dus de vraag, zo schreef hij in een brief ter voorbereiding van de jaarlijkse huishoudelijke vergadering, welke maatregelen betreffende het lidmaatschap moesten worden genomen.⁴⁰ Tot de suggesties die hij de leden aan de hand deed behoorden: het instellen van een numerus clausus en beperking van het lidmaatschap tot enkel die juristen die zich in hoofdzaak met juridisch werk bezighielden. Bovendien zouden kandidaat-leden al een minimum aantal jaren in het bedrijfsleven werkzaam moeten zijn. Daarnaast opperde Kamphuisen de mogelijkheid om een onderscheid te maken tussen werkende leden en niet-werkende leden. In de laatste categorie zouden die leden kunnen worden ingedeeld die langer dan tien jaar lid waren en slechts bij uitzondering op bijeenkomsten verschenen. Een eventuele in te voeren numerus clausus zou in dat geval enkel op de categorie van werkende leden van toepassing zijn. Hoewel in de beschikbare archieven geen verslag over het besprokene kon worden aangetroffen, blijkt uit ledenlijsten en verspreide correspondentie dat de suggesties van Kamphuisen waren overgenomen. Naast de invoering van de categorie niet-werkende leden, was het maximum aantal leden op 50 gesteld. Het resultaat van de getroffen maatregelen was dat van de 72 leden twee voor het lidmaatschap bedankten en twintig overgingen naar de categorie niet-werkenden. Het aantal werkende leden bedroeg derhalve 50.

Uit een vergelijking van de ledenlijsten betreffende de jaren 1953 en 1960, blijkt dat 18 nieuwe werkende leden konden worden verwelkomd.⁴¹ Die ruimte was ontstaan doordat 8 werkende leden in deze periode overgingen naar de categorie niet-werkenden en 10 actieve leden voor het lidmaatschap bedankten. De werving van gemiddeld drie leden per jaar was wellicht voldoende om het genootschap levensvatbaar te houden, maar stond waarschijnlijk niet in verhouding tot de groei van het aantal bedrijfsjuristen in ons land. Cijfers daarover zijn weliswaar niet bekend, maar men mag aannemen dat in deze periode van spectaculaire economische groei de toename niet

40. Kamphuisen aan de leden van de SGB, 8.6.1953; PCA.

41. Ledenlijsten SGB; PCA.

minder zal zijn geweest dan in Groot-Brittannië. In dit land werd op grond van een steekproef verondersteld dat het aantal bedrijfsjuristen tussen 1950 en 1960 was verdubbeld.⁴² De beperkte mogelijkheden om nieuwe leden op te nemen was in 1961 voor R. Michielsens, die in dat jaar tot voorzitter was gekozen, reden om het ledenbeleid opnieuw aan de orde te stellen.⁴³ Michielsens stelde voor om aan werkende leden, al na vijf jaar lidmaatschap (i.p.v. tien jaar) de gelegenheid te bieden om naar de categorie niet-werkenden over te stappen. Tegelijkertijd wenste hij voor de werkende leden een 'attendance-verplichting' in te stellen teneinde niet actieve leden min of meer tot de overstap naar de categorie niet-werkenden te dwingen. Door deze nieuwe regels zou de numerus clausus van 50 voor deze laatste groep gehandhaafd kunnen worden.⁴⁴

Ondanks het krampachtig vasthouden aan het besloten karakter, kwamen in de jaren zestig een aantal activiteiten tot stand waardoor het SGB ook buiten de eigen kring als aanspreekbare vertegenwoordiger van de Nederlandse bedrijfsjuristen werd gezien. Deze activiteiten lagen op het gebied van het juridisch onderwijs en het verstrekken van adviezen aan het Ministerie van Justitie. Wat dit laatste betreft had de met de voorbereiding van het Nieuw Burgerlijk Wetboek belaste prof. Meijers al in 1950 via het VNW om een kort commentaar gevraagd. Naarmate het omvangrijke project vorderde, ontving het SGB vaker het verzoek om een advies te produceren. Dit leidde ertoe dat in 1961 een aparte Commissie Nieuw Burgerlijk Wetboek werd ingesteld, die zich intensief met de eerste concepten ging bezighouden. Naast het werk aan het NBW werd het genootschap in de loop van de jaren zestig ook betrokken bij de langzaam opgang komende Europese wetgeving.

De bemoeienis met het juridisch onderwijs kwam in de eerste plaats voort uit het gegeven dat het beroepsperspectief van bedrijfsjurist, of meer in het algemeen de werkgelegenheid van juristen in het bedrijfsleven, zich na de oorlog tot een duidelijk alternatief voor de algemene advocatenpraktijk of bestuurlijke carrières had ontwikkeld. De faculteiten Rechtsgeleerdheid aan de verschillende universiteiten, toonden zich in het midden van de jaren zestig dan ook bereid om hun onderwijs aan het veranderde beroepsperspectief van hun studenten aan te passen. Daarbij gold tevens dat de herziening van het hoger onderwijs en de invoering van de zogenoemde tweefasen structuur eveneens tot wijziging van de curricula noopten. De in de toekomst te verwachten veranderingen in het onderwijs en de al sedert jaren bestaande kritiek binnen het SGB op het juridisch onderwijs, leidden in januari 1966

42. D. Rowe, 'The Lawyer in Industry', in: *The Times Review of Industry*, juni 1961.

43. Michielsens volgde E. Bisschop Boele op die in 1957 Kamphuisen was opgevolgd. Vanwege zijn grote verdiensten voor de SGB werd Kamphuisen benoemd tot erelid.

44. Notitie inzake het lidmaatschap van het Studiegenootschap voor Bedrijfsjuristen, 7.6.1961; PCA.

tot een eerste ontmoeting tussen de aan de verschillende universiteiten verbonden hoogleraren rechtswetenschappen en een delegatie van het SGB.⁴⁵ De gedachtewisseling mondde uit in het verzoek van de hoogleraren om de wensen van het bedrijfsleven ten aanzien van de juridische opleiding te inventariseren en op schrift te stellen. De door een kleine commissie opgestelde nota kon al twee maanden later aan het bestuur van het SGB worden voorgelegd.⁴⁶ In dit stuk werd gepleit voor een accentverlegging in het onderwijs van detailkennis naar de essentialia van het recht. Door minder aandacht te besteden aan de details van familierecht, erfrecht en onderdelen van het handelsrecht, zou tijd vrijgemaakt kunnen worden voor onderwerpen zoals het internationale privaatrecht, Europees recht, sociaal recht en andere. Bovendien zou de stof in een ruimere, meer aan de realiteit aangepaste context behandeld moeten worden. Als ideaal zagen de opstellers een vierjarige opleiding in de 'klassieke' vakken, gevolgd door één jaar van specialisatie, gericht op de toekomstige beroepspraktijk.

De nota, zo kan achteraf worden geconstateerd, blonk niet uit door duidelijkheid. Ze verwoordde in ieder geval niet datgene wat de opstellers hadden willen zeggen. Zo de hoogleraren met de in de nota opgesomde wensen bij de modernisering van het curriculum rekening wilden houden, moesten zij tot de conclusie komen dat het bedrijfsleven behoefte had aan een breed opgeleide academicus die tevens enige kennis had van het recht. Dit misverstand had aan de orde kunnen komen toen de Leidse hoogleraar prof. A. van Oven in november 1966 het SGB een plan voorlegde om een aparte studierichting voor bedrijfsjuristen in te stellen. In hoeverre dit plan tijdens de kort daaropvolgende bijeenkomst tussen hoogleraren en een delegatie van het SGB is besproken is onduidelijk. Toen de Leidse universiteit deze studierichting in 1968 daadwerkelijk instelde, stuitte dit evenwel op kritiek van het SGB. De bezwaren werden door prof. C.AE. Uniken Venema in een notitie over de wenselijkheid van dergelijke opleidingen samengevat.⁴⁷ De juridisch adviseur van Philips meende dat de Leidse studierichting misschien nuttig was voor diegenen die 'als afgestudeerd jurist in het bedrijfsleven in niet juridische functies werkzaam zullen zijn, maar in ieder geval niet voor de eigenlijke bedrijfsjuristen'.⁴⁸ De jurist in 'eigenlijke zin' hield zich, aldus, Uniken Venema in hoofdzaak bezig met juridische werkzaamheden die hij als volgt omschreef:

45. J.G. Rietkerk (secretaris) aan geadresseerden, 11.1.1966; PCA.

46. 'Wensen van het bedrijfsleven ten aanzien van de academische opleiding van de jurist', bijlage bij schrijven van de secretaris aan de leden van het SGB van 24.3.1966; PCA.

47. Notitie betreffende de wenselijkheid van bedrijfsrechtelijke studierichtingen, 12.5.1969, bijlage bij een schrijven van Uniken Venema aan bestuur van het SGB van dezelfde datum; PCA.

48. Notitie betreffende de wenselijkheid van bedrijfsrechtelijke studierichtingen, 12.5.1969; PCA.

*'Van juridische werkzaamheden is sprake indien juridische theorie wordt toegepast op de praktijk, bijvoorbeeld bij het formuleren van contracten, statuten en soortgelijke stukken, of bij het adviseren omtrent juridische verhoudingen, mogelijkheden of risico's, alsmede omtrent de te verwachten rechtsontwikkeling. Soms liggen de werkzaamheden in sterke mate in het praktische vlak(...) in andere gevallen is een bestudering van theoretische vraagstukken nodig alvorens een goede praktische oplossing kan worden gevormd.'*⁴⁹

Om deze werkzaamheden te vervullen diende, volgens Uniken Venema, de bedrijfsjurist grondig geschoold te zijn in de juridische denkwijze en in staat te zijn tot scherpzinnig analyseren en formuleren. Deze bekwaamheden diende de student te ontwikkelen aan de hand van een breed opgezette studie van essentiële rechtsgebieden. Deze brede basis en het vermogen om de opgedane kennis zelfstandig uit te diepen achtte Uniken Venema van veel meer belang dan specialisatie in de vorm van een aparte studierichting.

De wens van Uniken Venema om tot een verbreding van de opleiding te komen zonder aan diepgang te verliezen, stond min of meer haaks op de ontwikkelingen in het hoger onderwijs. De sterk toegenomen aantallen studenten, de roep om democratisering en maatschappelijke betrokkenheid, stelde de universiteiten voor enorme problemen. De massale toeloop van studenten en de maatschappelijke eisen van een kortere studieduur en hogere efficiency dwongen tot routinevorming in het onderwijs, waarbij de aandacht voor de ontwikkeling van de individuele student ten dele verloren ging. Op het gebied van de opleiding van bedrijfsjuristen zouden derhalve bij het SGB voorsnog wensen blijven bestaan.

De groeiende bereidheid van het SGB tot externe contacten,⁵⁰ duidde erop dat de zo lang instandgehouden beslotenheid de verdere ontwikkeling van het genootschap belemmerde. Ongetwijfeld was er een groeiend aantal leden dat bereid was om in ieder geval in de externe relaties van het genootschap te streven naar meer openheid. Zo werd in de zomer van 1966 een commissie ingesteld om na te gaan of, en zo ja welke, voor het SGB gehouden lezingen voor publicatie in aanmerking kwamen.⁵¹ Van een discussie over het openbreken van de structuur van het genootschap zelf ontbreekt evenwel ieder spoor. De instelling op de bijeenkomst van 22 november 1968 van een commissie die de opdracht kreeg om zich over structuur en werkwijze van het

49. Idem.

50. Behoudens de hiergenoemde advisering in het kader van het NBW en de modernisering van het onderwijs, moeten ook nog worden genoemd de bijdrage aan het in 1968 door de Universiteit van Luik gehouden congres over de bedrijfsjurist en de contacten met de Broederschappen van Notarissen en Kandidaat-notarissen.

51. De commissie werd ingesteld op 8 juli 1966 en werd gevormd door Chr. Kooij, H.J. Pabbruwe en J. Wolterbeek; zie: J.G. Rietkerk (secr.) aan de leden van het SGB, 25.8.1966; PCA.

SGB te beraden, lijkt dan ook uit de lucht te vallen.⁵² Die indruk is stellig onjuist. Veeleer moet worden aangenomen dat de vloedgolf van de maatschappelijke democratiseringsbeweging inmiddels ook het SGB had bereikt.

De structuurcommissie kwam in de door haar opgestelde discussienota tot de conclusie dat het besloten karakter van het SGB, na jaren te hebben volstaan, op steeds grotere bezwaren stuitte.⁵³ De beperking van het ledental tot 50 'werkende' leden bracht met zich mee dat een belangrijk aantal waardevolle bedrijfsjuristen soms zeer lang op toelating moesten wachten. Sommigen namen, gezien de lange wachtlijst, niet eens meer de moeite om zich als kandidaat voor het lidmaatschap aan te melden. Dit had tot gevolg, mede gezien de sterke toename van het aantal bedrijfsjuristen, dat het genootschap steeds minder als representatieve organisatie van bedrijfsjuristen kon worden beschouwd. Wat betreft de werkwijze meende de commissie dat de beperking van de activiteiten tot tweemaandelijks lezingen verhinderde dat men zich in voldoende mate met actuele vraagstukken kon bezighouden. Tenslotte achtte de commissie de beperkte opzet van het SGB ook ongeschikt om in contacten naar buiten een representatieve positie te kunnen innemen.

Uit deze overwegingen trok zij de conclusie dat het SGB zijn besloten karakter moest opgeven en zich diende om te vormen tot een representatieve vereniging van bedrijfsjuristen die als zodanig ook naar buiten kon optreden. Om dit te bereiken stelde de commissie voor om de numerus clausus op te heffen en iedere bedrijfsjurist die aan een te stellen toelatingscriterium voldeed tot het genootschap toe te laten. Als toelatingscriterium achtte men de eis dat een kandidaat tenminste vijf jaren ervaring bezat als bedrijfsjurist in de 'echte' zin van het woord, voldoende. Indien dit voorstel zou worden overgenomen, kon het onderscheid tussen werkende en niet-werkende leden vervallen en kon ballottage worden vervangen door eenvoudige toetsing aan de hand van het toelatingscriterium. De commissie ging ervan uit dat na het opheffen van de numerus clausus het SGB een toevloed van nieuwe leden te verwerken zou krijgen. Deze toename zou opgevangen kunnen worden door het instellen van een aantal secties op nog nader te omschrijven bedrijfsjuridisch gebied. In deze secties zou tevens aandacht gegeven kunnen worden aan actuele juridische vraagstukken, waardoor tegelijkertijd aan de wens om de werkzaamheden beter te doen aansluiten bij recente ontwikkelingen, werd voldaan. Tenslotte adviseerden de opstellers van de discussienota om de traditionele zomerbijeenkomsten, vanwege hun gezelligheidskarakter, in ongewijzigde vorm voort te zetten. Hoewel zij het niet noodzakelijk vond om het SGB rechtspersoonlijkheid te geven, achtte de commissie het niettemin verstandig om de vereniging van statuten en een reglement te voorzien.

52. Van deze commissie maakten naast de bestuursleden E.B. Baron Wittert van Hoogland en J.G. Rietkerk tevens R. de Bok, T. Drion, C.O. Gerretsen, J.J. Mathijse en C. AE. Uniken Venema deel uit.

53. Discussienota over de structuur en de werkwijze van het Studiegenootschap van Bedrijfsjuristen, februari 1969; PCA.

Tijdens de bijeenkomst van 9 mei 1969 werd de discussienota in behandeling genomen. De helft van het aantal actieve leden nam aan de vergadering deel, terwijl twee andere leden hun mening al eerder aan de voorzitter hadden kenbaar gemaakt.⁵⁴ Slechts een enkeling verzette zich tegen het voornaamste voorstel: het afschaffen van de numerus clausus. Ook het argument van T. Drion dat het uitsluiten van een grote groep van bedrijfsjuristen weinig democratisch was, deed de betreffende niet van mening veranderen. Meer moeite had een aantal leden met de ambitie om het SGB om te vormen tot een representatieve vereniging van bedrijfsjuristen. Nadat de voorzitter, E.B. Baron Wittert van Hoogland, nog eens had verzekerd dat het geenszins de bedoeling was om te streven naar een vakvereniging, ging de vergadering ook op dit punt met de nota akkoord.

Wellicht daartoe geprikkeld door Drions democratische opvattingen over het lidmaatschap, realiseerde de vergadering zich dat de openstelling van het lidmaatschap voor iedereen die aan de toelatingseisen voldeed, impliceerde dat ook vrouwen zich als lid zouden kunnen aanmelden. Het aantal vrouwelijke juristen zal in 1969 niet groot zijn geweest, maar er waren er wel. Gezien het daadkrachtige optreden van de vergadering, is het merkwaardig dat men dit punt voor zich uitschoof. 'Met betrekking tot de toelating van vrouwelijke bedrijfsjuristen wordt besloten daarover thans geen beslissing te nemen', aldus het verslag van de bijeenkomst. Het is niet duidelijk waarom de groep van vernieuwers dit punt lieten liggen. Misschien wilde men, tevreden over de bereikte resultaten, de sfeer niet bederven door een gevoelige zaak op de spits te drijven. Mogelijk is ook dat men de aanmelding van vrouwen nog enkel als een theoretische mogelijkheid zag. Hoe dit zij, de kwestie werd doorgeschoven naar de toelatingscommissie die het toelatingcriterium nog eens tegen het licht zou houden. In de daaropvolgende maanden werd door verschillende commissies gewerkt aan het opstellen van een statuut voor het genootschap, de formulering van de toelatingseisen en de voorbereiding van nog op te richten secties. Het streven naar modernisering en de daarbij behorende ambities, kwam tot uiting in het statuut dat op 29 november werd aangenomen. Hierin werd niet langer meer gesproken over het *Studie Genootschap*, maar over het *Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen*.⁵⁵

Onder zijn nieuwe vlag stak het Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen (NGB) tijdens de zomerbijeenkomst van het jubileumjaar 1970 opnieuw van wal. Dat gebeurde, toepasselijk voor de gelegenheid, met een door gastvrouw Ballast-Nedam aangeboden boottocht over het IJsselmeer. Teneinde het gezelligheidskarakter van de bijeenkomst niet in gevaar te brengen, was voor de jaarlijkse huishoudelijke vergadering niet meer dan een half uur uitgetrokken. Een uitgebreide discussie over de toekomst van het

54. Kort verslag van de bijeenkomst van het SGB op 9 mei 1969; PCA.

55. Statuut Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen, bijlage bij het schrijven van J.G. Rietkerk aan de leden van het NGB, 9 januari 1970; PCA.

Genootschap had het bestuur gereserveerd voor de jubileumbijeenkomst die op 9 oktober zou worden gehouden. Op grond van de in deze vergadering uitgesproken aanbevelingen ging het bestuur er nog voor het einde van het jaar toe over om een tweetal secties in te stellen.⁵⁶ De sectie Algemene Zaken kreeg tot taak om zich bezig te houden met onderwerpen zoals, de plaats en taak van de bedrijfsjurist, de juridische opleiding en de public relations van het Genootschap. De tweede sectie zou zich gaan bezighouden met de ontwikkelingen op het gebied van het vennootschapsrecht. Zeker met het oog op de laatste sectie wenste het bestuur een aantal spelregels op te leggen. De voornaamste regel betrof het verzoek om zich vooral met vakjuridische aspecten bezig te houden en zich van een politieke standpuntbepaling te onthouden. Hiermee wilde het bestuur uiteraard voorkomen dat zich in de relatie met de werkgeversverbonden spanningen zouden voordoen. De laatsten zouden het immers geenszins op prijs stellen om op het gebied van de politiek door het NGB te worden gepasseerd. Dat een juridische standpuntbepaling niet zelden tevens een politieke inhield, begreep het bestuur echter ook wel. Daarom werd afgesproken dat het NGB en zijn secties niet eerder met juridisch-politieke standpunten naar buiten zouden treden dan na overleg met de werkgeversorganisaties.

De overgang van het besloten Studiegezelschap naar de open verenigingsstructuur van het NGB, was probleemloos en welhaast harmonieus verlopen. Het succes van de omwenteling kan afgemeten worden aan het gegeven dat de behoedzaam opererende secretaris (en later Minister van Binnenlandse Zaken) J.G. Rietkerk al in juli 1970 kon melden dat zich 24 nieuwe leden hadden aangemeld. Toch waren er een tweetal zaken die niet of niet geheel waren doordacht en spoedig om bijstelling vroegen. De halfslachtige manier waarop men de toetreding van vrouwen had behandeld, wreekte zich toen zich eind 1970 voor het eerst een bedrijfsjuriste als lid aanmeldde. Het was Gerda Bakker, werkzaam bij Hoogovens, die de eer toekomt het NGB in dit opzicht uit zijn isolement te hebben verlost. Haar aanmelding stuitte nochtans in eerste instantie op een afwijzing door de toelatingscommissie die zich op het standpunt stelde dat over de toelating van vrouwen nog geen beslissing was genomen. Dit tot ongenoegen van haar collega A.L. de Wolf die geen enkele reden zag om de toelating van vrouwen opnieuw aan de orde te stellen. Overigens had hij ook bezwaar tegen de afwijzing door de commissie van een aantal andere (mannelijke) kandidaten die weliswaar nog geen vijf jaren als bedrijfsjurist werkzaam waren, maar die over zoveel ervaring beschikten dat toelating op zijn plaats zou zijn geweest. Geïrriteerd schreef De Wolf aan Rietkerk dat volgens hem 'deze weigering mede ingegeven moet zijn door een nog steeds bestaande aversie van één of meer leden van de toe-

56. J.G. Rietkerk aan de leden van het NGB, 12 november 1970; PCA.

latingscommissie tegen de nieuwe structuur van het genootschap'. Hij verzocht het bestuur dan ook om de commissie tot de orde te roepen.⁵⁷

Op verzoek van het bestuur bracht de sectie Algemene Zaken korte tijd later advies uit over het vijfjaren criterium en over de toelating van vrouwen.⁵⁸ Wat betreft dit laatste kon de sectie kort zijn. Zij zag geen enkele reden om aan vrouwen andere toelatingseisen te stellen dan aan mannen. Met betrekking tot het vijfjaren criterium adviseerde de sectie om dit te vervangen door de eis dat een kandidaat-lid over een werkervaring als bedrijfsjurist van ten minste twee jaren zou moeten beschikken. De sectie kwam tot dit voorstel op grond van de overweging dat het streven naar representativiteit van het NGB tevens inhield dat een zo groot mogelijk deel van de in Nederland werkzame bedrijfsjuristen werd vertegenwoordigd. Daarnaast behoorde het tot een van de nieuwe taken van het NGB om jonge bedrijfsjuristen in contact te brengen met meer ervaren collega's. Vermoedelijk had de sectie met dit argument vooral die juristen op het oog die in dienst waren getreden van ondernemingen waaraan tot voor kort nog geen juridische afdeling was verbonden en die dus ook niet, zoals bij de grote ondernemingen het geval was, van een interne opleiding konden profiteren. Terzijde zij hier opgemerkt dat met name in de naoorlogse numerus clausus periode de grote concerns terughoudend waren geweest in het stimuleren van hun bedrijfsjuristen om het lidmaatschap van het Genootschap te verwerven. Ten dele beoogde men daarmee om de oorspronkelijke getalsmatige dominantie van de 'grote vier' te verminderen. Toen de beperking van het ledental werd opgeheven, lieten de concerns hun terughoudendheid varen, waardoor het aandeel van vertegenwoordigers van deze ondernemingen weer tot 40% in 1971 opliep. Nadat de voorstellen van de sectie Algemene Zaken door bestuur en vergadering van het NGB waren overgenomen, werd de toelatingscommissie – het laatste overblijfsel van de oude structuur – opgeheven. In het vervolg konden belangstellenden voor het lidmaatschap zich via een formulier aanmelden.

De opbouw van een open en representatieve vereniging vroeg van de leden van het NGB paradoxaal genoeg een naar binnen gekeerde aandacht. Tal van zaken moest worden geregeld: de werkwijze van secties, een bestuursreglement, ontwerp van eigen briefpapier, een brochure voor belangstellenden over aard en doelstellingen van het Genootschap enz. Het was vooral de sectie Algemene Zaken die zich, met de aan juristen eigen zorgvuldigheid, bekommerde over deze aangelegenheden.⁵⁹ Daarnaast hield zij zich bezig met het zoeken naar wegen om aan het werk van de NGB een grotere bekendheid te geven. Een van de initiatieven betrof de organisatie van een

57. A.L. de Wolf aan Rietkerk, 11 januari 1971; PCA.

58. Verslag van de bijeenkomst van de sectie Algemene Zaken van het NGB, 29 januari 1971; PCA.

59. Zie: Dossiers NGB, bestuur, nr. 1 en 2; PCA.

enquête die helderheid zou moeten verschaffen over de taak en positie van bedrijfsjuristen in het Nederlandse bedrijfsleven. Ondertussen ging het werk van de sectie Vennootschapsrecht en nieuw opgerichte secties, zoals die gewijd aan het onderwerp productaansprakelijkheid, normaal door. Probeert men de activiteit van het NGB in de jaren 1970-72 te overzien, dan kan men concluderen dat de in 1969 geformuleerde ambities en doelstellingen met kracht werden nagestreefd. Het zal dan ook met tevredenheid zijn geweest dat Wittert van Hoogland tijdens de zomervergadering van 1972 het voorzitterschap dat hij ruim zeven jaren had bekleed neerlegde. Eigenlijk had hij dat al bij zijn pensionering in 1969 willen doen, maar had daarvan op verzoek van het Genootschap afgezien. 'Thans', zo schreef hij aan de leden, 'mag naar mijn oordeel echter gesteld worden, dat de structuurwijziging (...) zover is doorgevoerd, dat aan een wisseling van het voorzitterschap niet langer het nadeel verbonden is dat daaraan in 1969 moest worden toegekend'.⁶⁰ Het werd dan ook tijd, volgens Wittert van Hoogland, dat het Genootschap weer werd geleid door iemand die midden in het bedrijfsleven stond. Zelf stelde hij voor om T. Drion als zijn opvolger voor te dragen. Niet alleen de voorzitter nam afscheid. Rietkerk die na zijn benoeming in 1971 tot Staatssecretaris van Sociale Zaken het secretariaat al had overgedragen, verliet onder passende dankbetuigingen voorgoed het Genootschap.

De actieve sectie Algemene Zaken had zich bij de voorbereiding van de hierboven genoemde enquête de omvang en consequenties van het project vermoedelijk niet gerealiseerd. Het doel van de enquête was driedelig.⁶¹ In de eerste plaats wilde men een beter inzicht krijgen in de positie die de bedrijfsjurist in het bedrijfsleven innam en welke werkzaamheden door hem werden vervuld. Daarnaast zou, door een inventarisatie van de wensen betreffende de juridische opleiding, materiaal ter beschikking komen dat als basis kon dienen voor een hechter gefundeerd contact met de universiteiten. Als laatste maar zeker niet ondergeschikte doelstelling, hoopte de sectie gegevens te kunnen verzamelen die het streven van de NGB naar een herkenbare identiteit van de bedrijfsjurist zou kunnen ondersteunen. De sectie legde op dit punt nadruk omdat zij vond dat zelfs in kringen van studenten en hoogleraren er geen duidelijk beeld bestond van het beroep bedrijfsjurist. Dit in tegenstelling tot dat van rechter of advocaat. Het gemis aan een duidelijk beroepsbeeld achtte men eens te meer hinderlijk vanwege de groeiende maatschappelijke kritiek op de kapitalistische onderneming en de daaruit voortvloeiende afnemende appreciatie voor het bedrijfsleven.⁶²

Nadat de sectie een uitgebreide vragenlijst had samengesteld, werden de enquêteformulieren in oktober 1972 met behulp van het VNO aan 216 ondernemingen toegestuurd. De respons, zo bleek in mei 1973, stelde tot tevre-

60. Wittert van Hoogland aan de leden van het NGB, 8 mei 1972; PCA.

61. Sectie Algemene Zaken aan Bestuur NGB, mei 1973; PCA.

62. Verslag van de bijeenkomst van de sectie Algemene Zaken, 22 mei 1973; PCA.

denheid. Zestig procent van de ondernemingen had gereageerd. De verwerking van de gegevens stelde de sectie evenwel voor problemen. De omvang van het feitenmateriaal sloot handmatige verwerking min of meer uit, maar belangrijker was dat voor de analyse de hulp van statistici en sociologen onontbeerlijk was. Het aan de Universiteit van Nijmegen gerelateerde Instituut voor Toegepaste Sociologie (ITS), had zich desgevraagd bereid verklaard om zowel de verwerking van de gegevens als de analyse op zich te nemen tegen de prijs van circa fl. 12.000. Om dit bedrag op tafel te kunnen leggen, stelde de sectie aan het bestuur voor om aan de twaalf grootste ondernemingen die binnen het NGB waren vertegenwoordigd een bijdrage van duizend gulden te vragen.⁶³ Het bestuur wees op grond van het veronderstelde algemeen belang van de enquête de financiering door een beperkt aantal ondernemingen af en verzocht de sectie nadere wegen te zoeken om het kostenprobleem op te lossen. Het zou bijna een jaar duren voordat de opdracht om de enquête uit te werken aan het ITS kon worden verleend. Voor de financiering van het project zou de contributie gedurende twee jaren worden verhoogd.⁶⁴

Problematisch aan de enquête was het gegeven dat de vragenlijsten niet aan de hand van een van tevoren opgesteld en zorgvuldig onderzoeksmodel waren geformuleerd. De opstellers hadden weliswaar gebruik gemaakt van een in 1966 door de universiteit van Leuven uitgevoerd onderzoek, maar dat nam niet weg dat een duidelijk verband tussen dat wat men gaarne wilde weten of meten en de onderzoeksgegevens ten dele ontbrak. Op zijn best kon de enquête beschouwd worden als een verkennend onderzoek met beperkte geldigheid. Uit de in 1976 gemaakte samenvatting van het door het ITS ingediende onderzoeksrapport, kunnen nochtans een tweetal conclusies worden gedestilleerd die voor de verdere ontwikkeling van het NGB van belang zijn.⁶⁵ De eerste betref de constatering dat sedert het begin van de jaren zestig het aantal bedrijven met een juridische afdeling die door slechts één medewerker werd bemand sterk groeide. Deze 'solisten' waren natuurlijk veel moeilijker door het NGB te bereiken dan diegenen die deel uitmaakten van grote juridische afdelingen waar soms tientallen juristen werkten. Daarbij kwam nog dat het ITS op grond van een eigen onderzoek aannam dat er in 1974 in Nederland circa 830 juristen werkzaam waren op juridische afdelingen van ondernemingen en nog eens 430 op andere plaatsen in het bedrijfsleven.⁶⁶ In dat jaar telde het NGB circa 160 leden. Nog afgezien van de vraag naar representativiteit, maakten deze cijfers duidelijk dat er voor het NGB nog groeikansen te over waren.

63. Sectie Algemene Zaken aan Bestuur NGB, mei 1973; PCA.

64. Kort verslag van de bestuursvergadering van het NGB, 20 maart 1974; PCA.

65. 'De Bedrijfsjurist', samenvatting van de resultaten van een enquête onder de bedrijfsjuristen in Nederland, opgezet door het Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen, september 1976; PCA.

66. Ibid, p. 25 voetnoot.

De tweede conclusie die uit de enquêteresultaten kon worden getrokken, was dat een meerderheid van de ondervraagde bedrijfsjuristen vond dat de juridische opleiding niet aansloot bij de beroepspraktijk.⁶⁷ Behoudens het gebrek aan praktijkervaring had men in zijn opleiding ook manco's ervaren op het gebied van ondermeer het internationaal privaatrecht en bedrijfseconomische kennis. Een ruime meerderheid (79%) meende dat deze tekorten het best via universitair postdoctoraal onderwijs konden worden aangevuld en derhalve niet door verdere uitbreiding en verzwaring van de opleiding tot jurist. Tot de onderwerpen die in dit onderwijs bij voorkeur aan de orde zouden moeten komen, rekende men: ondernemingsrecht, NBW, Europees recht, contractrecht, mededingingsrecht en fiscaalrecht. De in de enquête zo duidelijk uitgesproken behoefte aan postdoctoraal onderwijs, betekende voor het NGB een onmiskenbaar signaal om op dit terrein een eigen activiteit te ontplooiën.

De enquête had, achteraf gezien, de betekenis dat de daaruit gewonnen resultaten de aandacht vestigden op de rol die het NGB zou kunnen vervullen in de ontwikkeling van de beroepspraktijk. Was bij de hervorming van het genootschap aan het einde van de jaren zestig de idee van een beroepsvereniging nog met de nodige argwaan beschouwd, tien jaar later twijfelde vrijwel niemand er meer aan dat het NGB, naast zijn ideële doelstellingen op rechtsgebied, ook het beroepsbelang van de bedrijfsjurist behoorde te dienen. De invoering in 1979 van gedragsregels en de daarbij behorende tuchtrechtspraak kan gezien worden als een eerste stap op dit pad. Artikel 1 van de gedragsregels luidde: 'De bedrijfsjurist die lid is van het Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen heeft het recht zich te noemen: "bedrijfsjurist N.G.B."'⁶⁸

De invoering van gedragsregels werd door het bestuur in zijn jaarverslag over 1979 beargumenteerd met de opvatting dat een representatieve beroepsorganisatie nu eenmaal naast toetreding- en lidmaatschapseisen ook over een gedragscode diende te beschikken.⁶⁹ Een tweede reden hield verband met de voorgenomen invoering van een wet op de rechtshulp. Uit hetgeen bekend was over het voorontwerp van deze wet concludeerde het bestuur dat bedrijfsjuristen van het verlenen van rechtshulp uitgesloten zouden worden op grond van een verondersteld gebrek aan onafhankelijkheid. Het was vooral het steeds terugkerende verwijt van afhankelijkheid dat het NGB een doorn in het oog was. In het overleg met de Nederlandse Orde van Advocaten die het optreden van bedrijfsjuristen als advocaat nooit had aangemoedigd, was het thema herhaaldelijk ter sprake gebracht. De scepsis van

67. Ibid, p. 22 e.v.

68. Gedragsregels en regels betreffende de tuchtrechtspraak, vastgesteld in de algemene vergadering van het NGB, 14 september 1979.

69. Jaarverslag NGB 1979, 27 mei 1980.

de Orde werd door het NGB altijd als een onterechte de-kwalificatie opgevat. In een poging om de onafhankelijkheid van de bedrijfsjurist te waarborgen was in de gedragsregels dan ook de navolgende bepaling opgenomen: 'Het optreden in dienstbetrekking laat de eigen verantwoordelijkheid onverlet. Hij [de bedrijfsjurist] bewaart een zodanige onafhankelijkheid dat hij zijn taak kan vervullen in overeenstemming met deze gedragsregels'.⁷⁰

Aan de profilering van het NGB als beroepsorganisatie werd met name door de bestuursvoorzitters H. Beekhuis (1976-1981) en H.J. Schotvanger (1981-1984) gewerkt. In 1978 ging men ertoe over om tijdens de bijeenkomsten aan nieuwe leden de gelegenheid te geven om via een zogenoemde 'memoriatie' zichzelf bij de leden te introduceren. Een memoriatie was een korte voordracht die betrekking had op de werkzaamheden van het betreffende lid, of op de organisatie daarvan. Per bijeenkomst was er ruimte voor één memoriatie. De hoofdmoot van de bijeenkomst bleef de gebruikelijke voordracht op juridisch gebied. Wat betreft zijn externe betrekkingen groeide in deze periode het contact van het NGB met andere beroepsorganisaties, zoals met de Koninklijke Notariële Broederschap, de Orde van Advocaten en de Nederlandse Orde van Belastingadviseurs uit tot een regelmatig overleg. In 1983 sloot het NGB zich aan bij de in datzelfde jaar opgerichte Raadgevend Comité van Bedrijfsjuristen van de Gemeenschappelijke Markt.⁷¹ Op het gebied van onderwijs en opleiding was het NGB vertegenwoordigd in het door de Nederlandse universiteiten gevormde Landelijke Commissie Juridisch Post Academisch Onderwijs. In 1982 organiseerde een uit leden van de sectie Algemene Zaken gevormde commissie voor de eerste maal een 'cursus bedrijfsjurist' waaraan 16 juristen van middelgrote en grote ondernemingen deelnamen.⁷²

Gezien de hier opgesomde sterke uitbreiding van de activiteiten van het NGB, waarbij geen aandacht is gegeven aan de stroom van adviezen en commentaren die door een toenemend aantal secties werd geproduceerd, is de in het Jaarverslag over 1984 opgenomen mededeling dat het Genootschap in het verslagjaar de beschikking kreeg over een eigen bank- en girorekening verbluffend. Zij duidt er evenwel op dat ook in administratief opzicht het genootschap het langzaam maar zeker zonder de hulp van het VNO kon stellen. De werkgeversorganisatie had sinds de oprichting op allerlei manieren hulp geboden. De meest waardevolle bijdrage werd door de jaren heen echter ongetwijfeld gevormd door het ter beschikking stellen van een bekwame secretaris. Na het afscheid van Rietkerk was deze taak aan het begin van de jaren zeventig overgenomen door mr. Anne B. Scheltema Beduin.

70. Gedragsregels en regels betreffende de tuchtrechtspraak, artikel 4.

71. De officiële naam luidde: Association des Juristes d'Enterprise Européen (AJEE) of European Company Lawyers Association; zie Jaarverslag NGB 1984.

72. Jaarverslag NGB 1982.

Behoudens de aanschaf van een eigen bank- en girorekening ging het bestuur van het NGB er eveneens in 1984 toe over om, met het oog op de interne communicatie, een eigen tweemaandelijks ledenbulletin uit te geven.⁷³ Deze uitgave waarin verslagen van bijeenkomsten, berichten van de secties en mededelingen werden gepubliceerd was vanwege de groei van het leden-tal geen overbodige luxe. Want ook in dit opzicht was het NGB uitgegroeid tot de representatieve beroepsorganisatie die men had nagestreefd.

Aantal leden NGB 1975-1986

Jaar	Aantal	Jaar	Aantal
1975	182	1981	302
1976	187	1982	322
1977	206	1983	362
1978	247	1984	392
1979	263	1985	416
1980	277	1986	472

Bron: Jaarverslagen NGB.

Bij het in 1980 met een jubileumpublicatie gevierde 50-jarig bestaan ontbrak nog één wezenlijke activiteit die voor een beroepsorganisatie van professionals kenmerkend is.⁷⁴ Op het terrein van onderwijs en opleiding was, ondanks de in het enquêterapport van 1976 zo duidelijk geformuleerde behoefte, nog maar weinig bereikt. Bij het elfde lustrum vijf jaar later, was de situatie nauwelijks anders. Het al jaren slepende overleg in de Landelijke Commissie Juridisch Post Academisch Onderwijs had amper iets opgeleverd. De door het NGB in 1982 zelf georganiseerde cursus bedrijfsjurist had evenmin geleid tot een stabiele basis waarop verder kon worden gebouwd. Het vraagstuk van de beroepsopleiding kwam tijdens de lustrumviering in 1985 opnieuw aan de orde. De discussies op die dag waren gewijd aan het thema: 'Met het oog op de bedrijfsjurist'. Het oog van betrokken derden wel te verstaan. Verschillende van de uitgenodigde sprekers hadden het onderwerp opleiding in hun beschouwingen betrokken. Zo bepleitte de advocate mr. I.H. Wildeboer een nauwe samenwerking tussen het NGB en de Nederlandse Orde van Advocaten op het gebied van opleiding en scholing. De raadsheer in de Hoge Raad mr. B. Baardman vroeg zich af of het niet nuttig zou zijn indien bedrijfsjuristen als plaatsvervangend rechter of raadsheer aan de collegiale rechtspraak zouden deelnemen. Rechter en bedrijfsjurist zouden volgens hem beiden van een dergelijke samenwerking kunnen profiteren.⁷⁵ Voor voorzitter M.J. Raaijmakers (1984-1989) waren de gevoerde discussies aanleiding om de verschil-

73. Het eerste bulletin verscheen in mei 1984; zie Jaarverslag NGB 1984.

74. B. Baardman et.al, *Jurist in bedrijf, opstellen van bedrijfsjuristen bij het 50-jarig bestaan van het Nederlands Genootschap van Bedrijfsjuristen*, 1980.

75. Vgl. Ledenbulletin NGB, jg. 3 nr. 1, januari 1986.

lende suggesties betreffende opleiding en specialisatie aan de ledenvergadering voor te leggen.⁷⁶ De hernieuwde aandacht leidde tot de instelling van een commissie onderwijsaangelegenheden. De commissie kreeg de opdracht om de mogelijkheden voor gerichte beroepsopleidingen in de tweede fase van de juridische opleiding nader te onderzoeken en tevens na te gaan welke initiatieven werden ontwikkeld op het gebied van Post Academisch onderwijs. Het onderzoek van de commissie zou moeten uitmonden in een advies omtrent de wijze waarop een beroepsopleiding voor bedrijfsjuristen gestalte kon krijgen.⁷⁷

Gesteund door de voorzitter diende de actieve commissie in juli 1987 een voorstel in om over te gaan tot de oprichting van de Stichting Beroepsopleiding Bedrijfsjuristen die in samenwerking met de universiteiten van Nijmegen, Leiden, Tilburg en Rotterdam jaarlijks een cursus voor jonge bedrijfsjuristen zou organiseren. In organisatorisch opzicht zou de stichting sterk aan het NGB gebonden zijn. Inhoudelijk zou aan de hand van uitgezochte casussen naast een theoretisch verdieping ook aandacht worden besteed aan het bijbrengen van specifieke praktische vaardigheden.⁷⁸ Men ging ervan uit dat het overleg met universiteiten over organisatie en financiering in de loop van 1988 kon worden afgerond, zodat de cursus voor het eerst in februari 1989 gegeven kon worden. Het optimisme om het gestelde doel in zo korte tijd te bereiken bleek niet misplaatst. Op 16 november 1988 kon de oprichting van de Stichting Beroepsopleiding Bedrijfsjuristen op feestelijke wijze worden gevierd. De Nijmeegse hoogleraar S.C. Kortmann wees er in zijn welkomstwoord op dat recentelijk de postdoctorale juridische beroepsopleidingen als paddestoelen uit de grond schoten.⁷⁹ In 1987 was in samenwerking tussen de Koninklijke Notariële Broederschap en de universiteiten van Leiden en Nijmegen gestart met een driejarige deeltijdse beroepsopleiding. Eerder dat jaar was de Grotius Academie begonnen met een éénjarige opleiding die jonge juristen voorbereidde op de ondernemingsgerichte praktijk. De nog in te voeren wijziging van de Advocatenwet tenslotte, stelde voor aankomende advocaten een beroepsopleiding verplicht. De in de tweefasen structuur van het wetenschappelijk onderwijs tot vier jaar verkorte studieduur en het doel om de student een gedegen inzicht te geven in de drie hoofdvakken van het recht, maakten volgens Kortmann dat in de juridische opleiding geen ruimte was voor het aanleren van specifieke juridische vaardigheden. Dit diende te gebeuren in de verschillende beroepsopleidingen die derhalve een logisch vervolg vormden op het universitaire curriculum.

76. Concept notitie t.b.v. NGB Ledenvergadering van 6 februari 1986; PCA.

77. Kort verslag van de bestuursvergadering van het NGB, 17 april 1986; PCA.

78. Ontwerp-voorstel aan het NGB bestuur betreffende opzet en beroeps cursus bedrijfsjurist, bijlage bij schrijven van M.J. Raaijmakers, 13 juli 1987; PCA.

79. Welkomstwoord namens de universiteiten door prof. mr. S.C. Kortmann bij gelegenheid van de opening van de Beroepsopleiding Bedrijfsjuristen op 16 november 1988; PCA.

De verankering van een beroepsopleiding in de samenwerking met de betrokken universiteiten, vormde het sluitstuk in de ontwikkeling van het NGB van een informeel studiegezelschap tot een beroepsvereniging van professionals. Die ontwikkeling had bijna zestig jaar geduurd en weerspiegelde als vanzelfsprekend de ontplooiing van het beroep bedrijfsjurist. De toenemende vermaatschappelijking en de groeiende internationalisering van het bedrijfsleven, confronteerden de Nederlandse ondernemingen na de Tweede Wereldoorlog met nieuwe juridische vraagstukken die voortvloeiden uit een golf van nieuwe wetgeving. Zaken als productaansprakelijkheid, mededingingsrecht, mileurecht, arbeidsrecht, Europees recht enz. speelden vóór 1950 amper een rol. Dit leidde bij een toenemend aantal ondernemingen tot de behoefte om in eigen huis over de noodzakelijke juridische kennis en expertise te kunnen beschikken. Het NGB diende het zich vormende beroep van bedrijfsjurist in de eerste plaats door de uitwisseling van kennis en ervaring tussen de leden te organiseren. Dit gebeurde door middel van voordrachten en discussies tijdens de tweemaandelijks bijeenkomsten. Met deze activiteit was het toenmalige studiegezelschap in 1930 begonnen. Daarnaast diende het genootschap ook de ontwikkeling van het recht door het leveren van commentaren en het geven van adviezen op nieuwe wetsvoorstellen. Dit in de verschillende secties verrichte belangwekkende werk bevorderde niet alleen de samenhang en verstandhouding binnen het genootschap, maar uiteraard ook de kennis van de sectieleden. Zoals gezegd kan worden gesteld dat het NGB in 1990 het stadium van een representatieve beroepsorganisatie van professionals had bereikt. Zich daarvan bewust wijzigde het genootschap in het najaar van 1989 zijn gedragsregels. Oorspronkelijk luidde de eerste regel van artikel 2 als volgt: 'Het lid onthoudt zich van al hetgeen schadelijk is voor het professionele aanzien en de goede naam van het Genootschap...'. In de gewijzigde versie werd het woord Genootschap vervangen door 'het beroep van de bedrijfsjurist'.⁸⁰

80. Gedragsregels en regels betreffende de tuchtrechtspraak van het NGB, 5 juli 1989.